UN NOU PROIECT: *CONVERGENȚE LINGVISTICE BALCANO-ROMANICE ÎN DIALECTELE ROMÂNEŞTI SUD-DUNĂRENE*. PERSPECTIVĂ GEOLINGVISTICĂ[1]

MANUELA NEVACI, IONUȚ GEANĂ, CARMEN-IRINA FLOAREA,
TEODORA-NICOLETA TOROIPAN

Proiectul nostru are în vedere evidențierea concordanțelor lingvistice a dialectelor româneşti sud-dunărene (aromân, meglenoromân, istroromân) din Albania, Croația, R. Macedonia, Grecia şi România din perspectiva elementelor romanice şi a celor balcanice. Cercetarea noastră se bazează pe bibliografia de specialitate şi pe anchete de teren desfăşurate în țările menționate. Vom folosi Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*, pentru comparația cu dacoromâna. Vom avea în vedere aspectele lexicale, morfologice şi sintactice din punctul de vedere al contactului lingvistic cu limbile balcanice, precum şi elementele romanice care definesc aceste dialecte istorice ale românei comune. Rezultatul cercetării se va materializa într-o lucrare în care vor fi descrise aspectele menționate, susținute fiind de hărți lingvistice şi de texte dialectale transcrise fonetic. Rețeaua de anchetă va cuprinde opt localități: două localități în Albania (Fier şi Moscopole), două localități în R. Macedonia (Ohrida şi Târnova), patru localități în Grecia (Selia de Sus, Megali Livadia şi Siracu – pentru dialectul aromân, Liumnița – pentru dialectul meglenoromân şi Jeiăni – pentru dialectul istroromân). Localitățile menționate sunt reprezentative pentru cercetarea noastră. Pentru dialectul aromân vorbit în Dobrogea, vom folosi materialul publicat în Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007. Pentru dialectul istroromân, vom fructifica materialul publicat în atlasele lingvistice de specialitate: Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003, şi Goran Filipi, *Atlas lingvistic istroromân*, Znanstvena udruga Mediteran, Pola, 2000. În textele dialectale, vor fi reliefate aspectele lingvistice romanice şi balcanice din perspectiva geografiei lingvistice.

Vom folosi, în acest scop, metode şi tehnici moderne de investigare: aparatură audiovideo, procesare automată text, program informatizat de generare automată a hărților lingvistice. Proiectul nostru urmăreşte, de asemenea, realizarea de

[1] This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523.

FD, XXXV, Bucureşti, 2016, p. 217–223

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

materiale în format electronic pentru promovarea păstrării identității lingvistice româneşti a românilor sud-dunăreni din țările balcanice.

Din cunoştințele noastre – anchete exploratorii de teren în Albania şi R. Macedonia efectuate de Manuela Nevaci în anii 2007, 2008 şi 2011 – există la aromânii din țările menționate un deosebit interes pentru păstrarea identității lor româneşti în contextul globalizării. Se constată la aromânii din cele două țări atât conştiința romanității, cât şi conştiința românității.

Dialectele româneşti sud-dunărene, aromân, meglenoromân şi istroromân, reprezintă supraviețuiri ale romanității din Imperiul Roman de Răsărit, care, la sfârşitul secolului al III-lea d. Hr., şi-a fixat granița de nord pe Dunăre. Conservarea romanității sud-dunărene se explică prin faptul că latina a fost, până în secolul al VII-lea, limba oficială a Imperiului Roman de Răsărit şi, de asemenea, prin permanentele contacte dintre populația romanizată din sudul Dunării cu cea din nordul Dunării. În provinciile romanizate din nordul şi din sudul Dunării s-a format un *continuum romanicum*, întrerupt odată cu stabilirea slavilor în sudul Dunării începând cu secolul al VI-lea (Saramandu 2004: 71–72).

Prezența, în sudul Dunării, a populației romanizate – care, începând cu secolul al X-lea, apare sub numele de *Vlahi* – este amplu atestată în surse latine şi bizantine din secolele XIV–XV. Unitatea romanității răsăritene e dovedită de păstrarea termenului latin *romanus* > *român*, devenit termen etnic, cu care se numesc pe ei înşişi atât românii din nordul Dunării cât şi cei din sudul Dunării.

Dialectele româneşti sud-dunărene se vorbesc astăzi într-un spațiu vast: în extremitatea nord-vestică a Peninsulei Balcanice (peninsula Istria, Croația), unde îi întâlnim pe *istroromâni*, şi în sudul Peninsulei Balcanice (Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, Turcia europeană), unde îi întâlnim pe *aromâni* şi pe *meglenoromâni*.

Dialectul aromân se vorbeşte pe un teritoriu întins în sudul Peninsulei Balcanice (în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria) şi, de asemenea, în România.

Răspândirea aromânilor în Balcani: provinciile Macedonia, Epir şi Tesalia (jumătatea nordică a Greciei), jumătatea sudică a Albaniei, sudul R. Macedonia, sud-vestul Bulgariei. În România, aromânii au venit în număr mai mare începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, stabilindu-se mai ales la oraşe. Izolat, îndeosebi ca negustori, aromânii au venit în Principatele Române şi, mai ales, în Austro-Ungaria, şi în secolele anterioare. O importantă colonie aromână s-a format, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, în oraşele Viena şi Budapesta. Între cele două războaie mondiale (1925–1943), grupuri compacte de aromâni (sate întregi), veniți din țările balcanice, s-au aşezat în Dobrogea, unde se găsesc şi astăzi.

Aromânii formează mai multe *grupuri,* denumite şi *ramuri* sau *tulpini,* dintre care cele mai importante le constituie *pindenii* (cei mai mulți, în masivul muntos al Pindului din Epir, Grecia, dar şi în Tesalia), *grămostenii* (în Macedonia grecească, în R. Macedonia, în Bulgaria), *fărşeroții* şi *grabovenii* (aceste două grupuri

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

întâlnindu-se, îndeosebi, în Albania); fărşeroţi se găsesc şi în Grecia. Toate aceste grupuri sunt reprezentate şi în România, unde cei mai numeroşi sunt *grămostenii*, după care urmează *fărşeroţii.*

Din punctul de vedere al graiului, se deosebesc trei mari grupuri: *pindean*, *grămostean* şi *fărşerot-grabovean*.

Dintre românii sud-dunăreni, aromânii sunt singurii care şi-au păstrat numele etnic *aromân* (< lat. *romanus*) – cu sincopa vocalei în poziţie neaccentuată, protonică şi cu proteza vocalei *a –,* care este acelaşi cu dr. *român.* Popoarele în mijlocul cărora trăiesc îi numesc, în general, *vlahi,* termen cu care sunt denumiţi şi românii din nordul Dunării (cf. *Vlahia* „Ţara Românească, Muntenia", *Vlaşca* „ţinutul vlahilor, al românilor", numele unui fost judeţ).

Atât lat. *romanus* (> rom. *român)* cât şi sl. *vlah,* termeni folosiţi pentru a se numi atât românii nord-dunăreni cât şi românii sud-dunăreni, arată originea comună a acestora, ca descendenţi direcţi ai populaţiei romanizate din Imperiul Roman de Răsărit. Românii au păstrat conştiinţa acestei origini, care le-a fost recunoscută de populaţiile aloglote cu care au venit în contact direct.

Dialectul meglenoromân este vorbit de locuitorii câtorva sate din ţinutul (regiunea) Meglen, situat în nordul Greciei, la graniţa cu R. Macedonia; o parte a acestei regiuni se află în R. Macedonia. Este vorba de 8 sate, dintre care 7 se găsesc în Grecia (Liumniţa, Cupa, Oşini, Birislav, Lundzini, Ţârnareca, Nânta) şi unul în R. Macedonia (Huma). Plecând din satele lor de origine, unele familii de meglenoromâni s-au răspândit prin oraşe din Grecia şi R. Macedonia. Împrejurările istorice au făcut ca, între cele două războaie mondiale, meglenoromânii islamizaţi din Nânta să fie duşi în Turcia europeană; în aceeaşi perioadă, câteva sute de familii de meglenoromâni s-au mutat în România (în Dobrogea, unde îi găsim şi astăzi, în localitatea Cerna, jud. Tulcea).

Deşi aşezările meglenoromânilor se găsesc într-un teritoriu restrâns ca suprafaţă, există unele deosebiri de grai de la un sat la altul (cu toate că distanţa dintre sate este, uneori, de numai câţiva kilometri). Aceasta este o dovadă că meglenoromânii nu sunt originari în actualele aşezări; ei s-au stabilit în Meglen la date diferite şi venind din locuri diferite (situate mai la nord de satele actuale). Populaţiile aloglote (slavi, greci) îi numesc pe meglenoromâni *vlahi*, termen care s-a preluat şi în meglenoromână (unde lat. *romanus* s-a pierdut).

Dialectul istroromân se vorbeşte în câteva sate din peninsula Istria (Croaţia), la graniţa cu Italia. Vorbitorii se repartizează în două grupuri, separate de muntele Učka (ital. Monte Maggiore): *grupul de nord,* reprezentat de satul Jeiăn, şi *grupul de sud,* constituit din satele Suşnievița, Noselo, Sucodru, Letai, Brdo. În trecut, dialectul s-a vorbit şi în alte aşezări din zonă, care au fost între timp slavizate (prin însuşirea de către vorbitori a limbii croate şi părăsirea dialectului).

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

Bilingvismul este generalizat; în afara dialectului, istroromânii vorbesc, în mod curent, croata. Termenul etnic *rumeri* (din lat. *romanus*), atestat la sfârşitul secolului al XVII-lea, s-a pierdut. În prezent, istroromânii îşi spun *vlahi*; croaţii îi numesc atât *vlahi*, cât şi *rumunji*, ceea ce pune în evidenţă identificarea istroromânilor (ca, de altfel, şi a aromânilor şi a meglenoromânilor) cu românii de pretutindeni.

Două aspecte sunt de relevat în ceea ce priveşte lexicul în împletirea romanicului cu balcanicul: a) prezenţa în dialectele sud-dunărene a unor termeni latineşti care nu apar în dacoromână; b) împrumuturi locale din limbile balcanice: îndeosebi din greacă (în aromână), din bulgară şi slava macedoneană (în meglenoromână), din croată şi italiană (în istroromână). În aromână şi în meglenoromână e, de asemenea, mare numărul de împrumuturi de origine turcească, pătrunse fie direct, fie prin filieră (greacă, respectiv slavă).

Proiectul urmăreşte, de asemenea, studierea contactului între graiurile dialectelor româneşti sud-dunărene şi limbile oficiale ale ţărilor în care aceşti vorbitori trăiesc, analiza gradului de păstrare a graiului matern în funcţie de vârstă şi generaţie. Romanitatea românei va fi ilustrată cu exemple din istoria limbii, prin referire la limbile romanice. Vor fi aduse în discuţie toate dialectele româneşti. Totodată vor fi evidenţiate „balcanismele" limbii române, datorate contactelor cu limbile balcanice (contacte directe şi contacte la nivel cultural). Va fi urmărit procesul de eliminare/abandonare a „balcanismelor" în perioada modernă, în paralel cu procesul de reromanizare.

Importanţa proiectului nostru constă în faptul că românii sud-dunăreni păstrează forme arhaice de civilizaţie, de grai şi de tradiţii, punând în evidenţă legătura cu românii nord-dunăreni, ajutându-i pe vorbitori să conştientizeze unitatea de limbă şi de civilizaţie.

Reţeaua de anchetă

Dialectul aromân:

România: Cogealac, Stejaru, Poiana; Albania: Corcea, Moscopole, Pleasa, Fier, Andon Poci; Grecia: Selia di Supră, Kristalopighi, Livezi, Samarina, Meţovo; R. Macedonia: Ohrid, Cruşova; Bulgaria: Giumaia (Blagoevgrad)

Dialectul meglenoromân: România: Cerna; Grecia:Lundzini

Dialectul istroromân: Jeiăni.

Chestionarul. În anchetele de teren folosim Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român* (150 de întrebări selectate), făcând posibilă compararea materialului dialectal românesc sud-dunărean cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

Hărțile lingvistice: Cele 150 de hărți lingvistice vor fi realizate cu un program informatic. Prezentăm, în continuare, harta de bază:

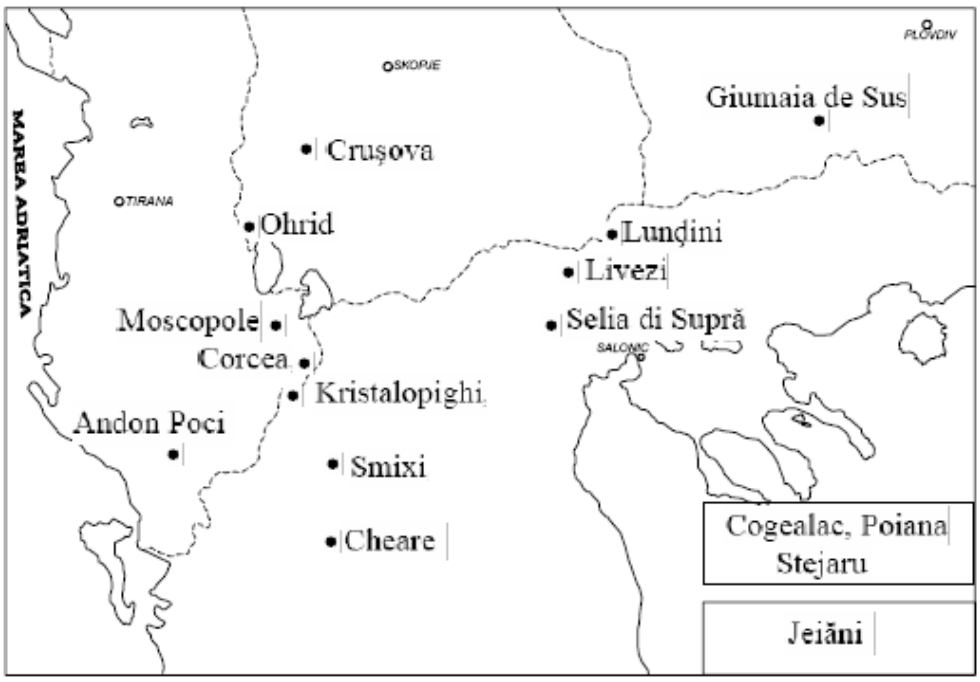

Pentru realizarea proiectului nostru ne-am stabilit următoarele etape de lucru:

Etapa I: parcurgerea bibliografiei de specialitate: fişare, extragerea elementelor romanice şi balcanice din culegerile de texte existente din dialectele româneşti sud-dunărene; analiza morfologică, lexicală şi sintactică a textelor existente în culegerile dialectale; prezentarea unui raport cu rezultatele obținute înainte de efectuarea anchetelor de teren; pentru doctoranzi, efectuarea de anchete lingvistice în com. Cogealac, jud. Constanța, pentru familiarizarea cu modul în care se aplică chestionarul, urmată de transcrierea fonetică a textelor culese; stabilirea de contacte cu țările balcanice în care vor fi întreprinse anchetele dialectale: comunitățile româneşti sud-dunărene: aromâni, meglenoromâni, istroromâni; efectuarea primului rând de anchete la comunitățile stabilite în rețeaua de anchetă; diseminarea primelor rezultate ale cercetării în cadrul unor conferințe şi simpozioane de specialitate, din țară şi din străinătate.

Etapa a II-a: centralizarea datelor culese după primul rând de anchete dialectale, conform aspectelor lingvistice urmărite (lexic, morfologie, sintaxă); transcrierea fonetică a textelor culese în cadrul primei etape; digitalizarea datelor

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

existente, prin generarea automată de hărţi lingvistice, cu comentariile aferente; schiţarea volumului de publicat, cu completarea câmpurilor existente; pregătirea pentru al doilea rând de anchete şi (re)stabilirea contactelor cu localităţile de anchetat; efectuarea anchetelor dialectale în ţările balcanice; transcrierea fonetică a noilor date obţinute; informatizarea şi interpretarea lexicală, morfologică şi sintactică a materialului obţinut după a doua rundă de anchete (hărţi digitalizate, interpretare, comentarii); diseminarea rezultatelor cercetării, prin participare la conferinţe şi simpozioane de specialitate, din ţară şi din străinătate; publicarea rezultatelor parţiale ale cercetării în reviste şi publicaţii cotate BDI.

Etapa a III-a: pregătirea volumului pentru editură: sistematizare, redactare, editare, corectură;

pregătirea materialelor pe suport electronic (probabil CD sau DVD), ce urmează a se ataşa volumului; diseminarea rezultatelor cercetării, prin participare la conferinţe şi simpozioane de specialitate, din ţară şi din străinătate; diseminarea rezultatelor prin organizarea unui atelier de lucru cu tema proiectului.

În realizarea lucrării ne-am propus următorul plan:

1. Definirea conceptelor de *concordanţă, convergenţă, împrumut*, cu aplicaţie la dialectele româneşti sud-dunărene, prin raportare la limbile romanice şi la limbile balcanice.
2. Dialectele româneşti sud-dunărene vs dialectul român: dialecte convergente/ dialecte la distanţă / dialecte. Arhaism şi inovaţie
3. Romanic vs balcanic în dialectele româneşti sud-dunărene
   Dialectul aromân. Dialectul meglenoromân. Dialectul istroromân. Caracterizare

Elemente romanice şi balcanice în dialectele româneşti sud-dunărene. Stadiul actual al cercetării

4. Dialectele româneşti sud-dunărene azi: texte dialectale
5. Elementul romanic. Cuvinte şi structuri (fonetice, morfologice, sintactice)
6. Elementul balcanic. Cuvinte şi structuri (fonetice, morfologice, sintactice)
   Elementul slav. Elementul grec. Elementul albanez
   Influenţa turcă
7. Concluzii
8. Anexa: 100 de hărţi lingvistice cu chestiuni selectate (faptele fonetice şi morfologice care evidenţiază elementul romanic şi cel balcanic în dialectele româneşti sud-dunărene) din Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR)

Concluzie. Aşa cum au arătat marii noştri lingvişti – Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Al. Rosetti, I. Iordan – nu se poate concepe studiul ştiinţific al limbii române fără cunoaşterea dialectelor româneşti sud-dunărene şi, în primul rând, a celui mai important dintre ele, dialectul aromân, aceasta ocupând, aşa cum afirma Eqrem Çabej o „poziţia centrală”, din punct de vedere geografic în Peninsula Balcanică, poziţie care explică multiplele raporturi dintre acest idiom

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)

romanic şi limbile balcanice: „Poziția – din punct de vedere geografic – centrală a aromânei în Peninsula Balcanică a făcut ca această ramură a românei să aibă, în urma conviețuirii seculare a aromânilor cu popoarele vecine, diverse raporturi cu limbile vorbite de aceste popoare”[2].

BIBLIOGRAFIE

Çabej 1976 – Eqrem Çabej, *Zur aromunischen Wortforschung*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXVII, 1976, 1, p. 3.

Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004.

BALKAN-ROMANCE CONVERGENCES IN SOUTH-DANUBIAN ROMANIAN DIALECTS

ABSTRACT

Our project proposes to emphasise the linguistic similarities of South-Danubian Romanian dialects (Aromanian, Meglenoromanian, Istroromanian) spoken in Albania, Croatia, R. Macedonia, Greece and Romania from the perspective of Romance and Balkan elements. Our research is based in current literature and on questionnaires and surveys carried out in the above mentioned countries. We will use the questionnaire in *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* [The New Romanian Linguistic Atlas per Regions], in order to have a comparison with Dacoromanian. We will take into consideration lexical, morphological and syntactic aspects, from the point of view of linguistic contact with Balkan languages, as well as Romanic elements that define these historical dialects of common Romanian. The outcome of our research will result in a paper that will describe these aspects, being supported by linguistic maps and phonetically transcribed dialectal texts. The survey network will include eight places: two places in Albania (Fier and Moscopole), two places in R. Macedonia (Ohrida and Târnova), four places in Greece (Selia de Sus, Megali Livadia and Siracu – for Aromanian, and Liumnița – for Meglenoromanian). The mentioned places are representative for our research. For the Aromanian dialect spoken in Dobrudja (Romania), we will use the material published by Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*. For the Istroromanian dialect, we will make use of the material published in special linguistic atlases: Radu Flora, *Atlasul lingvistic al dialectului istroromân*, and Goran Filipi, *Atlas lingvistic istroromân*. In dialectal texts, we will emphasise the Romance and Balkan elements from the perspective of linguistic geography.

For this purpose, we will use modern investigation methods and techniques: audio-video equipment, automatic text processing, IT software to automatically generate linguistic maps. Our project also aims at developing electronic material in order to promote the preservation of the Romanian linguistic identity of the South-Danubian Romanians living in the Balkans and in Romania.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române

[2] Çabej 1976: 3.

BDD-A24902 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:27 UTC)